

TA'MINOT TIZIMI LOYIHALARINING SAMARADORLIGINI TA'MINLASHDA DAVLAT XARIDLARINING ROLI

*Arslonov Baxtiyor Farhodovich,
Raqamli iqtisodiyot va agrotexnologiyalar
universiteti Loyiha boshqaruvi yo'nalishida
magistratura bosqichi talabasi,*

Davlat xaridlari zamonaviy iqtisodiyotda ta'minot tizimi loyihalarining samaradorligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, davlat sektori iqtisodiy faoliyatning asosiy harakatlantiruvchi kuchlaridan biri bo'lib, davlat xaridlari orqali infratuzilma loyihalarini rivojlantirish, moliya bozori barqarorligini saqlash va investitsion muhitni yaxshilash mumkin. Ta'minot tizimi loyihalarida davlat xaridlarini boshqarish nafaqat davlat budjeti mablag'laridan oqilona foydalanish, balki iqtisodiyotda raqobat muhitini rivojlantirish va korrupsiyaning oldini olishga ham xizmat qilishi bir vaqtda "davlat buyurtmachilarining o'z funksiyalarini bajarishi, davlat xizmatlarini ko'rsatishi hamda investitsiya va ishlab chiqarish dasturlarini amalga oshirishi uchun tovarlar, ishlar va xizmatlarga bo'lgan ehtiyojlarini eng samarali yo'l bilan qanoatlantirishdan iborat"¹²².

Ta'kidlash kerakki, institutsional investorlar, jumladan, pensiya jamg'armalari, sug'urta kompaniyalari va investitsiya fondlari davlat xaridlari jarayonida muhim ishtirokchilardan biri hisoblanadi. Institutsional investorlarning uzoq muddatli kapital kiritish imkoniyatlari davlat loyihalarining barqarorligini ta'minlashga va moliya bozorining likvidligini oshirishga yordam beradi. Shu sababli, davlat xaridlarini boshqarishda institutsional investorlarning ishtirokini kengaytirish muhim masalalardan biri bo'lib, bu orqali iqtisodiy barqarorlikka erishish mumkin.

Shu jihatdan olganda, davlat ta'minot tizimi loyihalarida davlat xaridlarini boshqarishning asosiy tamoyillari shaffofligini ta'minlash, korrupsiyani kamaytirish hamda institutsional investorlarning bu jarayondagi roli va samaradorlikni oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tadqiqotlar dolzarb hisoblanadi.

Hozirgi kunda davlat xaridlari milliy iqtisodiyotning asosiy mexanizmlaridan biri sifatida rivojlanmoqda. U nafaqat davlat ehtiyojlarini qondirish, balki iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy rivojlanish uchun muhim vosita hisoblanadi. Ziyoyev B. ta'kidlaganidek, "davlat xaridlarining samarali boshqarilishi budjet mablag'larining tejamkorligi va iqtisodiy o'sish uchun katta ahamiyatga ega"¹²³. Shuningdek, Jons D. o'z tadqiqotlarida "davlat xaridlarining iqtisodiyotga ta'sirini o'rganib, ularning umumiy daromadga qo'shadigan hissasini 15-20% atrofida baholagan"¹²⁴. Biroq,

¹²² O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 20-dekabrda 865-son qarori bilan tasdiqlangan "2025-2027-yillarda davlat xaridlari tizimini takomillashtirish va rivojlantirish strategiyasi". <https://lex.uz/docs/7271145>

¹²³ Ziyoyev B. Davlat xaridlari samaradorligi: moliyaviy boshqaruv va tahlil, T.: Iqtisodiyot nashriyoti. 2022

¹²⁴ Jons D. (2021) Public Procurement and Economic Stability, Oxford University Press

davlat xaridlarining samarali boshqarilishi uchun bir qator tahliliy jihatlarni hisobga olish lozim.

Birinchidan, davlat xaridlari orqali budget mablag'larining samarali taqsimlanishi va ishlatilishi iqtisodiyotga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiladi. Agar xarid jarayonlari shaffof va raqobatga asoslangan bo'lsa, budget mablag'lari tejamkorlik bilan sarflanadi va korrupsiyaga yo'l qo'yilmaydi. Masalan, elektron tender platformalarining rivojlanishi va avtomatlashtirilgan baholash tizimlarining joriy etilishi bu sohadagi shaffoflikni oshiradi. Elektron xaridlar nafaqat shaffoflikni ta'minlaydi, balki davlat resurslarining oqilona taqsimlanishini ham ta'minlaydi. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, elektron davlat xaridlari samaradorlikni 20-30% ga oshirish imkonini beradi.

Shuningdek, tender jarayonlarida zamonaviy reyting va baholash tizimlarini joriy etish orqali iste'molchilar uchun sifatli mahsulot va xizmatlarni tanlash imkoniyati yaratiladi. Bundan tashqari, davlat xaridlarini markazlashtirilgan tarzda boshqarish orqali davlat muassasalari o'rtasida resurslarning samarali taqsimlanishiga erishish mumkin. Misol uchun, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida markazlashtirilgan davlat xaridlari orqali budget xarajatlari 10-15% ga kamaygani kuzatilgan.

Ikkinchidan, davlat xaridlari orqali iqtisodiy rivojlanishga turtki berish mumkin. Masalan, yirik infratuzilma loyihalari davlat xaridlari orqali moliyalashtirilganda, qurilish va muhandislik sohalarida bandlik darajasi oshadi, yangi ish o'rinlari yaratiladi va mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligi kuchayadi. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, infratuzilma loyihalariga yo'naltirilgan davlat xaridlari ishsizlik darajasini 5-10% ga kamaytirishi mumkin. Shuningdek, iqtisodiyotning umumiy o'sishiga ta'sir ko'rsatib, yalpi ichki mahsulot (YAIM) o'sishiga hissa qo'shadi. Masalan, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida infratuzilma sarmoyalari natijasida YAIM 1,5-2% ga o'sgani qayd etilgan¹²⁵.

Uchinchidan, institutsional investorlarning roli ham katta ahamiyatga ega. Sug'urta kompaniyalari, pensiya jamg'armalari va investitsiya fondlari kabi investorlarning davlat loyihalarida ishtirok etishi kapital bozorining rivojlanishiga yordam beradi.

Bu esa moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, institutsional investorlarning faol ishtiroki kapital bozorining likvidligini 25-30% ga oshirishga yordam beradi. Masalan, AQSH va Yevropa mamlakatlarida pensiya jamg'armalari davlat obligatsiyalarining asosiy xaridorlari bo'lib, bu ularning daromadlilikini oshirish bilan birga, davlat moliyasini barqarorlashtirishga ham hissa qo'shadi¹²⁶.

Biroq, davlat xaridlarida bir qator muammolar mavjud. Masalan, ayrim mamlakatlarda tender jarayonlarining murakkabligi sababli biznes subyektlari ishtirok etishdan bosh tortadi. Shuningdek, korrupsion xavflar va kapitalning yetishmovchiligi ham davlat xaridlarining samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Jahon banki va Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) ma'lumotlariga

¹²⁵ Jahon banki ma'lumotlari – World Bank Public Procurement Data (2023)

¹²⁶ Jahon banki ma'lumotlari – World Bank Public Procurement Data (2023)

ko'ra, tender jarayonlaridagi shaffoflik darajasi past bo'lgan mamlakatlarda budget mablag'larining 10-20% i samarasiz sarflanadi.

Shuningdek, davlat xaridlarida korrupsiya xavfi yuqori bo'lgan mamlakatlarda xususiy sektorning ishtirok darajasi 30-40% ga kamayishi mumkin¹²⁷. Bu muammolarni hal qilish uchun halqaro tajribani o'rganib, tender tizimini takomillashtirish, raqamli texnologiyalardan keng foydalanish va mustaqil audit mexanizmlarini kuchaytirish zarur. Masalan, Singapur va Shvetsiya kabi mamlakatlarda raqamli tender tizimlarining joriy etilishi natijasida davlat xaridlarining samaradorligi 25% ga oshgan.

Davlat xaridlari shaffofligi va samaradorligini oshirish uchun bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur:

1. Raqamlashtirish va avtomatlashtirish – elektron tender tizimlari va sun'iy intellekt yordamida qaror qabul qilish mexanizmlarini joriy etish.

2. Korrupsiyaga qarshi choralar – tender jarayonlarini mustaqil monitoring qilish va shaffof baholash tizimlarini yo'lga qo'yish.

3. Xususiy sektor bilan hamkorlik – davlat-xususiy sheriklik (DXSH) asosida yirik loyihalarni amalga oshirish va xususiy sektor ishtirokini oshirish.

4. Investorlar uchun imkoniyatlar yaratish – institutsional investorlar, pensiya jamg'armalari va banklarni davlat xaridlariga jalb qilish orqali moliyaviy barqarorlikni ta'minlash.

5. Ta'lim va malaka oshirish – davlat xaridlari sohasida mutaxassislar tayyorlash va tadbirkorlar uchun o'quv kurslarini tashkil etish.

Xulosa qilib aytganda, davlat xaridlari iqtisodiyotni rivojlantirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Uning samarali boshqarilishi uchun shaffoflik, raqobat muhitini yaxshilash va institutsional investorlarni jalb qilish kabi omillar muhim ahamiyatga ega. Agar bu sohada aniq islohotlar amalga oshirilsa, davlat xaridlari orqali milliy iqtisodiyotning uzoq muddatli rivojlanishini ta'minlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 20-dekabrda 865-son qarori bilan tasdiqlangan "2025-2027-yillarda davlat xaridlari tizimini takomillashtirish va rivojlantirish strategiyasi". <https://lex.uz/docs/7271145>.

2. Ziyoyev B. Davlat xaridlari samaradorligi: moliyaviy boshqaruv va tahlil, T.: Iqtisodiyot nashriyoti. 2022.

3. Jons D. (2021) Public Procurement and Economic Stability, Oxford University Press.

4. Jahon banki ma'lumotlari – World Bank Public Procurement Data (2023).

5. OECD tahlillari – OECD "Government at a Glance" (2023).

¹²⁷ OECD tahlillari – OECD "Government at a Glance" (2023)